

Professor Björn Sandvik, Åbo Akademi

Nordiska förmögenhetsrättsdagarna

27–29.4.2022, Bergen

KONTROLLANSVAR OCH FORCE MAJEURE

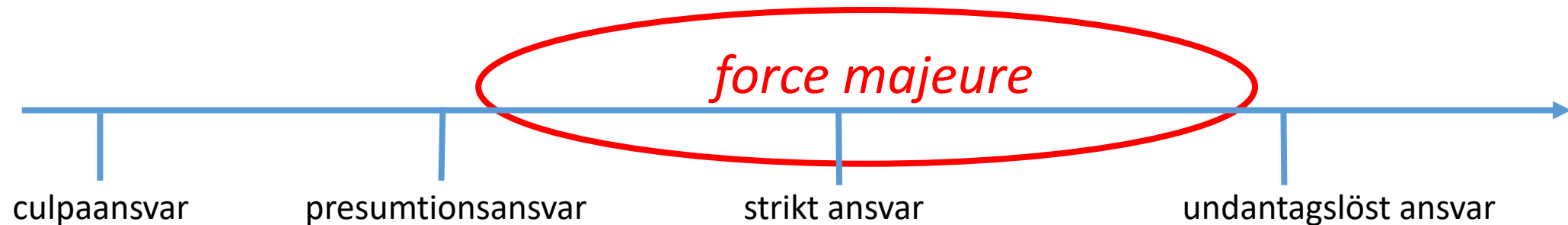
Ett sätt att se på saken ("lärobokssynen")

kontrollansvar som en mellanform mellan presumtionsansvar och strikt ansvar med force majeure-undantag



Även en mängd andra mellanformer än kontrollansvar, t.ex. i väg- och järnvägstransporträtten. CMR-ansvaret särskilt omdiskuterat (rånöverfall, stölder, trafikolyckor)

Ett annat sätt att se på saken



Finns inget enhetligt force majeure-begrepp på vare sig nationell eller internationell nivå

Innehållet av force majeure kan endast fastslås skilt för de sammanhang där begreppet används

Force majeure och objektiv omöjlighet

- *Knut Rodhe*, Obligationsrätt (1956) s. 358 ff.: Vid bedömningen av om **objektiv omöjlighet** föreligger ska man göra ett hypotetiskt prov för att utröna om prestation hade varit möjligt för någon annan än gäldenären. Vid bedömningen av om **force majeure** föreligger ska man däremot fråga sig om den inträffade händelsen var av så stor räckvidd att det var omöjligt för gäldenären att prestera.
- Definitioner av **force majeure**:
 - *Knut Rodhe*, Obligationsrätt (1956) s. 355: "Måhända kommer man relativt nära gängse uppfattning om man kräver att det ska vara en utifrån kommande, omfattande och sällan inträffad tilldragelse, som medför ett oöverstigligt hinder för gäldenären att prestera."
 - *Lars Erik Taxell*, Avtal och rättsskydd (1972) s. 120: "Det som konstituerar omöjlighet av typen force majeure är *prestationshindrets orsak*. Denna skall vara en *övermäktig tilldragelse*, en utifrån kommande händelse av osedvanlig art. Det ligger utanför parts möjligheter att hindra att händelsen inträffar, den befinner sig utom hans kontroll. Det är fråga om händelser av den exceptionella art att man normalt inte har anledning att räkna med dem när man ingår ett avtal."
 - Jämför t.ex. *Godenhielm*, Om säljarens bundenhet under ändrade förhållanden (1954) s. 45, *Aaltonen*, *Irtaimen kauppa* (1955) s. 90, *Jørgensen*, *Kontraktsret* (1972) s. 159. Finns många fler exempel.

De skandinaviska köplagarna (vertikal reglering). Force majeure eller objektiv omöjlighet?

- 24 §: Är köpet att hänföra till **leveransavtal [genusköp]**, och uppstår skada genom dröjsmål å säljarens sida, varde, ändå att dröjsmålet ej kan tillräknas säljaren såsom försummelse, skadan av honom ersatt, utan så är att han på grund av förbehåll vid köpet är från ersättningskyldighet befriad, eller ock *möjligheten att fullgöra avtalet må anses utesluten i följd av omständighet, som ej bort av säljaren vid köpets avslutande tagas i beräkning, såsom förstörelse av allt gods av det slag eller det parti köpet avser [halvgeneriska köp], eller krig, införsel förbud eller därmed jämförlig händelse.* – Se även 43 § 2 st. om fel i varan.
- 23 §: presumtionsansvar vid **speciesköp**. – Vid fel i varan mera begränsat ansvar enligt 42 § 2 st.: vanvård och försummelser *efter* köpet, svikligt förledande, eller avsaknad av egenskap som "kan anses tillförsäkrad".

Kontrollansvaret i de nordiska köplagarna 27 § (horisontell reglering)

- ”Grundrekvisitet” (27 § 1 mom.):
 - Köparen har rätt till ersättning för den skada han lider genom säljarens dröjsmål, om inte säljaren visar att dröjsmålet beror på ett hinder utanför hans kontroll som han inte skäligen kunde förväntas ha räknat med vid köpet och vars följder han inte heller skäligen kunde ha undvikit eller övervunnit.
- Tilläggsrekvisitet (27 § 2 mom.)
 - Beror dröjsmålet på någon som säljaren har anlitat för att helt eller delvis fullgöra köpet, är säljaren fri från skadeståndsskyldighet endast om också den som han har anlitat skulle vara fri enligt 1 mom. Detsamma gäller om dröjsmålet beror på en leverantör som säljaren har anlitat eller på någon annan i tidigare säljled.

Motiven till de nordiska köplagarna och tolkningen av de skandinaviska köplagarna

- NU 1984:5 s. 183, jämför t.ex. prop. 1988/89:76 s. 43 f.: Torde vara ”en allmän uppfattning att det på den s.k. omöjlighetsläran grundade skadeståndsansvaret vid genusköp var alltför strängt”.
- RP 92/1986 rp s. 27 f.: ”De anförda händelserna [i de skandinaviska köplagarna] brukar nämnas som exempel på fall av force majeure. För att en sådan händelse ska ha denna beskaffenhet förutsätts i allmänhet att händelsen skall vara omfattande och ingripande. Några sådana förutsättningar ställs inte upp i förslaget [till de nordiska köplagarna] utöver det att händelsen måste utgöra ett hinder för fullgörelsen och att den ska ligga utanför säljarens kontroll.”
 - Äldre doktrin om force majeure: Omfattande och ingripande händelse i förhållande till den verksamhet som drabbas. Force majeure inte detsamma som objektiv omöjlighet.

- NJA 1970 s. 478
 - Delvis utebliven leverans av virke från abachiträ (endast i den tropiska zonen av västra Afrika)
 - Säljaren: en exceptionellt lång och häftig regnperiod hade drabbat produktionsområdena. Blev omöjligt för den franska leverantören att hålla avtalade leveranstider:
 - HD: Föranledde inte antagandet, att det hade förelegat "fullständig omöjlighet" att leverera.
 - KRAV PÅ OBJEKTIV OMÖJLIGHET

- Rt 1970 s. 1059 ("Knutelindomen")
 - För att kunna fullgöra den avtalade leveransen hade säljaren genom ett importmonopol (Statens Fiskeredskapsimport) ingått ett avtal om underleveranser från Italien av "knutelin".
 - Underleveransen försenades på grund av produktionssvårigheter hos den italienska leverantören
 - Efterfrågan på knutelin var den aktuella tidpunkten extremt hög; produktionskapaciteten fullt utnyttjad i hela Europa och även säljarens produktionskapacitet av knutelin var fullt utnyttjad.
 - HD: relevant hinder enligt de skandinaviska köplagarna, men skadestånd på subjektiv grundlag då säljaren försummat att meddela om hindret.
 - LINDRIAGRE SYN PÅ SKANDINAVISKA KÖPLAGARNA 24 § ÄN VAD SOM TRADITIONELLT HÄVDATS.
 - VARKEN OBJEKTIV ELLER SUBJEKTIV OMÖJLIGHET. SÄLJAREN UNDER EN PERIOD AV EXTREM EFTERFRÅGAN HELT ENKELT ÅTAGIT SIG FLER LEVERANSER ÄN KLARADE AV
 - FÖRELÅG INTE HELLER HÄNDELSE AV KARAKTÄREN FORCE MAJEURE.

- **Kontrollansvaret kan innebära en uppmjukning, kontinuitet, eller till och med en viss skärpning av ansvaret beroende på från vilken synvinkel ansvaret betraktas. Säljarens (+ leverantörers) produktionskapacitet = inom säljarens kontroll (också i Norge?).**

Tidsfaktorn, felansvaret och tolkningen av hinderrekvisitet i kontrollansvaret

- Vid dröjsmål kan säljaren undgå ansvar för dröjsmål under den tid som hindret varar. Subjektiv omöjlighet medför endast temporär ansvarsbefrielse (under tiden för omläggning av prestationen). För permanent ansvarsbefrielse kan i princip krävas objektiv omöjlighet
 - När blir temporärt hinder så långvarigt att det kan betraktas som permanent?
- Fel i varan: tidsfaktorn saknar betydelse → påverkar tolkningen av hinderrekvisitet. Hinder för att avlämna felfri vara krävs.
 - Hade det funnits någon annan felfri vara med vilket köpet kunde ha fullgjorts? I princip krav på objektiv omöjlighet. Se även Rt. 2004 s. 675 ("Agurkpinnedommen")
 - Men lindrigare ansvar vid t.ex. begagnade varor / specieksköp? Vertikal tolkning av ett horisontellt ansvar? Inflytandet av de skandinaviska köplagarna?
 - Bland annat differentieringen mellan direkt och indirekt förlust i de nordiska köplagarna talar dock mot en sådan tolkning

Slutsats

- Kontrollansvaret ger uttryck för ett långt mera renodlat strikt ansvar med undantag för force majeure än de skandinaviska köplagarna 24 § (i traditionella tolkning)
- Kontrollansvaret i köplagen = *köprättens* sätt att se på force majeure
- Kontrollansvaret i CISG = ett force majeure-undantag *i denna konvention*
 - Ska enligt idealbilden om konventionstolkning (CISG art. 7) tolkas autonomt i förhållande till motsvarande konstruktioner i nationell rätt
 - Samtidigt skäl att vid tolkningen av köplagen uppmärksamma motsvarande tolkning enligt CISG